

تحلیل و بررسی ملاحظات سیاسی، دفاعی و امنیتی آمایش سرزمین در مناطق مرزی کشور (مورد مطالعه: استان ایلام)

عباس علی پور، مظهر احمدی^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۲/۱۸

چکیده

درک صحیح از محیط امنیتی و ساختار قدرت و رقابت موجود در آن بیشترین تأثیر را بر شکل سیاست‌های امنیتی و دفاعی هر کشور دارد. بدین منظور آمایش سرزمین از جمله روش‌هایی است که دولت‌ها به منظور رسیدن به امنیت پایدار و کاهش آسیب‌پذیری سرمایه‌های حیاتی جامعه در برابر تهدیدات در دستور کار خود قرار داده‌اند. در این بین امنیت مناطق مرزی که اغلب منبع برخورد و اصطکاک بین کشورها بوده از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. در این راستا پژوهش حاضر با هدف شناخت ملاحظات امنیتی - دفاعی و سیاسی در استان مرزی ایلام و نقش آن در سازمان‌دهی فضا انجام گرفته است. این پژوهش بر اساس هدف کاربردی و از نوع تحقیقات شناختی محسوب می‌شود. برای انجام پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی بهره گرفته شده و جمع‌آوری داده‌ها به صورت اسنادی صورت گرفته است. نتایج نشان می‌دهد استان ایلام طی دهه‌های اخیر در روند توسعه با مشکلاتی همراه بوده و همپای سایر نقاط کشور توسعه نیافته و با انواع تهدیدات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی - امنیتی روبه‌رو بوده است. تهدیداتی از قبیل قرارگیری در معرض مخاطرات طبیعی مانند زلزله، سیل، فرسایش بادی، خشک‌سالی، تهدیدات اجتماعی - اقتصادی مانند نرخ بالای بیکاری، طلاق، خودکشی و تهدیدات نظامی مانند وجود گروهک‌های تروریستی و معاند نظام و فعالیت‌های آن‌ها به ویژه مناطق شمالی استان، ناامنی در کشور همسایه عراق، گروهک‌های تکفیری و... دامن‌گیر این استان بوده‌اند که توسعه استان را بیش از پیش عقب انداخته و تشکیل بستری امن را برای شکل‌گیری فعالیت‌های توسعه‌افزا را با مشکل مواجه ساخته‌اند.

کلمات کلیدی: آمایش سرزمین، ملاحظات امنیتی - دفاعی، مناطق مرزی، استان ایلام.

^۱ استادیار گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه امام حسین (ع)، ایران

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه خوارزمی تهران، ایران و نویسنده مسئول: mazharahmadi@yahoo.com

مقدمه

اصطلاح « آمایش سرزمین » از ریشه آمودن به معنای مهیا کردن، آراستن و آماده کردن گرفته شده است (معین، ۱۳۸۷: ۶۷). طبقه‌بندی فعالیت‌های انسان در یک نگاه کلی شامل فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و نظامی است. طبیعتاً فعالیت‌های گوناگون و پیچیده‌ی انسان در فضای جغرافیایی، نیازمند بسترسازی شایسته به منظور دستیابی به حد بیشینه بهره‌وری است. براین اساس، آمایش سرزمین ارتباط میان انسان، فضا و فعالیت‌های انسان را نظم می‌دهد (آسایش، ۱۳۷۵: ۲۹). یکی از مهم‌ترین ابعاد و ملاحظات آمایش سرزمین بعد دفاعی - امنیتی آن است؛ زیرا ضرورت‌های دفاع نظامی و غیرنظامی مسائلی هستند که در جهان کنونی کلیه ابعاد زندگی را در برمی‌گیرند و تنها به ایجاد فعالیت و اسکان در مناطق راهبردی محدود نمی‌شوند (مؤمنی، ۱۳۸۱: ۱۰). تجربه هشت سال دفاع مقدس نشان داده که بدون در نظر گرفتن ملاحظات دفاعی - امنیتی هرگونه آمایش فضایی جمعیت و فعالیت در واحد ملی فاقد اثربخشی معنادار در شرایط بحرانی به‌ویژه وقوع جنگ و سایر آسیب‌های امنیتی خواهد بود. مسلماً روند توسعه پایدار هر کشور و سرزمینی در معرض انواع تهدیدات و خطرات قرار می‌گیرد که حرکت توسعه در آن کشور یا سرزمین را دچار اختلال، ناهماهنگی، مشکلات و بحران می‌سازد؛ بنابراین، چنین موانع و تهدیدهایی را باید شناخت و نسبت به رفع مخاطرات و یا کاهش آن‌ها اقدام کرد (پورموسی، ۱۳۸۶: ۲۱). نزدیک به نیم‌قرن از اجرای طرح‌های مختلف آمایش سرزمینی در ایران سپری شده است. در این مدت نتایج طرح‌ها با ناکامی‌ها و موفقیت‌هایی روبه‌رو بوده است. تاکنون در طرح‌های مختلف آمایش دیدگاه‌ها عمدتاً بر امر توسعه تأکید داشته و به ملاحظات دفاعی - امنیتی جهت دفاع سرزمینی و حفاظت از مراکز جمعیتی، تأسیسات و امکانات حساس و حیاتی توجه نشده است (رزقانی و واعظی، ۱۳۸۹: ۷۱). به همین دلیل بوده است که از برنامه سوم توسعه‌ی جمهوری اسلامی ایران، ملاحظات دفاعی - امنیتی در سرلوحه‌ی برنامه آمایش سرزمینی قرار گرفته است (رهنمایی، ۱۳۸۱: ۷۲). رعایت ملاحظات دفاعی - امنیتی در طرح‌های آمایشی تابع متغیرهای متعددی است که باید در این گونه طرح‌ها مورد توجه قرار گیرند. اهم این متغیرها عبارت‌اند از: نوع و سطح تهدیدات نظامی و امنیتی متوجه منطقه‌ی مورد نظر، موقعیت جغرافیایی منطقه مورد نظر، شناسایی مهم‌ترین

مناطق موردتهدید و سرانجام ارائه راهکارهای مناسب با نوع تهدیدات و شرایط خاص منطقه (پورموسوی، ۱۳۸۶: ۱۲).

در این بین مناطق مرزی کشورها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار هستند. مرزها و مناطق میان‌مرزی همواره موضوع موردبحث بسیاری از مطالعات بوده‌اند. مرزها هم بر روی زمین و هم بر روی نقشه حدود قانونی و قلمرو قدرت کشورها را مشخص می‌کنند. در طول خطوط مرزی، کشورها تعامل فیزیکی با همسایگانشان دارند. مرزها اغلب منبع برخورد و اصطکاک بین کشورها بوده و نواحی که مرزها در آن قرار دارند اغلب به‌طور عمیقی به‌وسیله حضور آن‌ها تحت تأثیر قرار می‌گیرند (Glassner and Fahrner, 2004: 72). در واقع یکی از مناطق مرزی مهم و حساس خاورمیانه که به‌ویژه در سال‌های پس از انقلاب اسلامی دستخوش حوادث گوناگونی در ابعاد نظامی، سیاسی، امنیتی و ... بوده است، مناطق مرزی ایران با کشورهای همسایه می‌باشد. در طول تاریخ، نه تنها وسعت و شکل جغرافیایی ایران پیوسته دچار تحول شده است، بلکه مرزهای سیاسی این کشور نیز کم‌وبیش دستخوش تغییر و تحول شده‌اند، طول مرزهای بین‌المللی ایران در حال حاضر حدود ۷۸۱۶ کیلومتر است (اردستانی و همکاران، ۱۳۷۸). با ۱۵ کشور همسایه (یکی از پرتعدادترین کشورهای همسایه) با جغرافیای متنوع طبیعی و انسانی که این مناطق را از مناطق هم‌جوار جدا می‌سازد (عندلیب، ۱۳۷۹). قسمت‌هایی از مناطق مرزی ایران از دیرباز به‌عنوان یکی از ناامن‌ترین مناطق به‌شمار می‌رفته است، چنانچه وجود تهدیدات دائمی نظامی علیه تمامیت ارضی توسط برخی از کشورهای همسایه، تردهای غیرقانونی اتباع مهاجر، گروه‌های معاند و قاچاقچیان در کنار توسعه‌نیافتگی، مناطق مرزی را به‌عنوان یکی از نقاط بحران‌خیز و آسیب‌پذیر کشور مبدل ساخته است. مشکلات یادشده فوق، دولت‌های ایران در قبل و به‌ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی را وادار به چاره‌اندیشی و ارائه راه‌حل‌های گوناگون نموده است. از آنجاکه تنوع مناطق مرزی در این کشور فراوان است، به این جهت این راه‌حل‌ها نتوانسته است به‌صورت یکپارچه در کل مناطق یادشده به نتیجه و موفقیت کامل دست یابد، لیکن تجارب ارزنده‌ای را به دست آورده است (طحانی، ۱۳۹۳: ۳۰)؛ بنابراین اگر امنیت انسان و فعالیت‌هایش که در چارچوب برنامه‌های آمایش سرزمین و مکان‌گزینی مناسب مطرح می‌شود. در برنامه‌های کشور موردتوجه اساسی واقع نشود

ناپایداری و بی‌ثباتی، اصلی‌ترین خطر، تهدید فیزیکی و عملکردی فضا خواهد بود؛ بنابراین اهمیت رعایت ملاحظات دفاعی - امنیتی در طرح‌های توسعه‌ای کشور بیش‌ازپیش نمایان می‌شود. استان ایلام به‌عنوان یکی از مناطق مرزی حساس کشور که در هم‌جواری با مناطق شیعه‌نشین کشور عراق قرار دارد، ۴۳۰ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق دارد یعنی بیش از یک‌سوم مرز مشترک ایران و عراق که ۱۲۰۰ کیلومتر است در این استان واقع شده است. این استان در طی دفاع مقدس یکی از مناطق درگیر جنگ بوده است و در همین دوران شاهد رشادت‌ها و قهرمانی‌های فراوان در دفاع از خاک کشور در استان ایلام بوده‌ایم؛ بنابراین با توجه به مسائل مطرح شده می‌توان سؤال اصلی پژوهش را این‌گونه مطرح کرد:

مهم‌ترین تهدیدات محیطی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی - نظامی استان مرزی ایلام کدام‌اند؟

ادبیات نظری

آمایش سرزمین: برنامه‌ریزی فضایی یا آمایش سرزمین به آن دسته از برنامه‌ریزی‌ها گفته می‌شود که ناظر بر عمران، حفاظت فضا یا سرزمین (سرزمین معادل یک کشور، یک منطقه و یا حتی اخیراً یک قاره می‌باشد) هستند. برخورد با این‌گونه برنامه‌ریزی‌ها در عرصه جهان و نه حتی در ایران یکسان نبوده است. برخی از آن‌ها به مباحث اقتصادی و اجتماعی مناطق و نواحی تأکید می‌ورزند و برخی دیگر بیشتر به مسائل کالبدی و زیست‌محیطی سرزمین می‌پردازند (توفیق، ۱۳۸۴: ۱).

دفاع: هرگونه اقدامی است که فضای توسعه استان را در برابر انواع تهدیدات داخلی و خارجی قابل دفاع سازد. گرچه این معنی و مفهوم منحصر به دفاع نظامی نیست اما دفاع نظامی عمده‌ترین انواع دفاع در برابر خطرات و تهدیدات متوجه توسعه به حساب می‌آید. دفاع بر دو نوع است: یا عامل که توسط نیروهای نظامی صورت می‌گیرد و یا غیرعامل که با تدابیری مانند تدابیر پدافند غیرعامل و دفاع مدنی به‌منظور مقابله با تهدیدات احتمالی و کاهش خطرات بالقوه صورت می‌گیرد. پدافند غیرعامل ممکن است به‌صورت طراحی فضاها قابل دفاع و یا در نظر گرفتن تدابیری است

که آسیب‌پذیری فضاهای توسعه استان را در برابر تهدیدات کاهش می‌دهد (مرکز ملی آمایش سرزمین، ۱۳۸۳).

خطر: خطر هنگامی تحقق می‌یابد که دایره تهدیدات بر دایره آسیب‌پذیری به صورت جزئی یا کلی منطبق شود. در این مفهوم و در برنامه‌ریزی آمایش استان اگر به تهدیدات توجه نشود و یا آسیب‌پذیری‌های توسعه فضای استان مورد مطالعه و شناسایی قرار نگیرند ممکن است تهدیدات متوجه نقاط آسیب‌پذیر فضاهای توسعه استان شود و روند توسعه آن را با خطر و خسارت مواجه سازد. این خطر ممکن است ایجاد ناامنی کرده و فرایند توسعه استان را دچار اختلال سازد (علی‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۵).

امنیت پایدار: طرح مفهوم امنیت پایدار متضمن یک مفهوم نو در مباحث امنیتی است (عباس‌زاده و کرمی، ۱۳۹۰: ۳۲). پایداری مفهوم تازه‌ای است که به‌ویژه در روند تحولات جهانی در سه دهه گذشته و بر اثر بیم‌ها و امیدهای نو طرح شده و گسترش یافته و با اقبال روبه‌رو شده است. امنیت پایدار مستلزم توجه به تمامی وجوه امنیت است. به سبب ظرفیت‌های گردآمده در امنیت پایدار با وجود پیشینه کوتاه آن این مفهوم در پهنه‌های گوناگون به‌ویژه در موضوع توسعه در سطح جهان و در محافل گوناگون بسیار مورد توجه قرار گرفته است. پایداری و مفاهیم ترکیبی آن مانند امنیت پایدار ناظر بر درک جامعی است که بر پایه آن به همه عوامل مؤثر سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی در کنار یکدیگر و در تعامل با یکدیگر توجه می‌شود (نصیری، ۱۳۸۴: ۸۲).

تهدیدهای اقتصادی استان: شامل تهدیدهایی می‌شود که به هر نوعی به اقتصاد استان آسیب می‌رسانند. این تهدیدات ماهیتی اقتصادی دارند مانند ضعف فناوری، ناتوانی در رقابت در بازارهای داخلی و خارجی، خروج سرمایه و مانند آن.

تهدیدهای اجتماعی: عدم تطابق و رشد ناهماهنگ عناصر مادی و غیرمادی فرهنگ در جوامع در حال گذار موانع و مشکلاتی را در سازگاری اجتماعی به وجود آورده است. در چنین جوامعی افراد به سختی و به زحمت می‌توانند خود را با محیط سازگار و با تغییرات و دگرگونی‌های تازه و سریع همراه کنند. لذا، از این حیث دارای تداخل‌های فرهنگی، بی‌هنجاری و ناهنجاری کشاکش‌های مختلف اجتماعی، از خودبیگانگی و در سطح وسیع‌تر بی‌سازمانی و ازهم‌گسیختگی اجتماعی

هستند. این بی‌نظمی‌ها و بی‌سامانی‌های منجر به عدم تعادل و ثبات اجتماعی در مقاطع مختلف زمانی، افزایش آسیب‌پذیری‌ها و تحمیل بحران‌های مختلف اجتماعی شده است که در صورت عدم توجه و برنامه‌های صحیح می‌تواند نه تنها امنیت ملی - اجتماعی که امنیت وجودی و هستی‌شناختی آن‌ها را با تهدیدی جدی مواجه کند (یزدانی و صادقی، ۱۳۸۹: ۵۵).

تهدیدهای فرهنگی: شامل تهدیدهایی است که در تضاد با فرهنگ ملی و وحدت فرهنگی کشور عمل کند. ترویج تفکرات تروریستی، افکار واگرایانه و گرایش‌های ضد توسعه‌ای و یا تفکراتی که بخشی از جامعه به دلایلی اعم از قومی، مذهبی یا جنسی از روند توسعه و مشارکت در آن بازدارد. تبعیض نسبت به قوم، مذهب یا زنان می‌تواند جزو این تهدیدات به حساب آید (مرکز ملی آمایش سرزمین، ۱۳۸۳).

تهدیدهای سیاسی: تهدیدهای سیاسی با گزاره‌های متفاوت از فضای اجتماعی تعریف و تشخیص داده می‌شود. یک پدیده اجتماعی در مقتضیات زمانی و مکانی ممکن است تحول پیدا کرده و به صورت فرصت و یا تهدید تجلی نماید. براین اساس هر پدیده سیاسی در ابتدا به صورت پدیده اجتماعی است که ممکن است به صورت امنیتی یا غیرامنیتی ظهور نماید که فرایند امنیتی شدن آن به نگرش دست‌اندرکاران بستگی دارد. چه بسا حساسیت بیش از حد بر روی یک پدیده آن را یک تهدید جدی تلقی نماید و مدیریت صحیح مدیران نیز می‌تواند یک پدیده را به حوزه غیرامنیتی هدایت نموده و آن را به فرصت تبدیل نماید (افتخاری، ۱۳۸۵: ۳۰-۵). منظور از تهدید سیاسی هر تهدیدی است که بدون در نظر گرفتن منبع آن امنیت ملی کشورها را از لحاظ سیاسی با خطر مواجه می‌سازد. تهدید مخاطره‌ای مهم برای بازیگران سیاسی است که شناخت موضوعات مرتبط با آن نقش مهمی در اداره حکومت دارد (رفعتی و ملکی، ۱۳۹۲: ۱).

تهدیدات نظامی: تهدیدهای نظامی شامل تهدیدهایی است که به‌طور عمده به‌وسیله دشمن خارجی با استفاده از ابزار و آلات نظامی متوجه منطقه مورد نظر می‌شود. کارشناسان مربوطه حمله نظامی و بمباران مراکز مهم نظامی، اقتصادی، جمعیتی و زیرساخت‌های حیاتی و حساس شهرها را بارزترین مصادیق تهدیدهای نظامی دانسته‌اند (افتخاری، ۱۳۸۳: ۵۷).

پایه‌های نظری آمایش مناطق مرزی: چارچوب نظری توسعه مناطق مرزی، در کل، چارچوب توسعه منطقه‌ای است. از آنجایی که مناطق مرزی با مناطق مرکزی متفاوت است، این چارچوب نظری بر تفسیر پدیده عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی استوار است. اصولاً تمام نظریه‌های مربوط به توسعه منطقه‌ای بر پایه پدیده عدم تعادل منطقه‌ای به‌عنوان محور بحث‌هایشان می‌چرخند. این نظریه‌ها یا پدیده عدم تعادل منطقه‌ای را تفسیر می‌کند و یا برای رفع آن، راه‌حل ارائه می‌دهد. از آنجایی که عدم تعادل منطقه‌ای میان مناطق مرزی و مناطق مرکزی مشهود و شاخص است، پایه‌های نظری آمایش مناطق مرزی بر نظریه‌های توسعه منطقه‌ای مستقر می‌شود. مشوق‌های اقتصادی توسعه، که کمک‌های مالی توسعه منطقه‌ای نماد آن در دهه ۱۹۸۰ بود، تاکنون مهم‌ترین ابزار سیاست‌گذاری بوده است (کالینگورس، ۱۳۸۷: ۸۴).

مهم‌ترین پایه‌های نظری توسعه منطقه‌ای که در آمایش مناطق مرزی تاکنون مورد استفاده قرار گرفته، متکی بر نظریه‌های مکان مرکزی و التر کریستالر؛ نظریه قطب رشد پیه رو؛ نظریه مرکز - پیرامون؛ جان فریدمن و نظریه بازگشت تمرکز بوده است. گرچه این نظریه‌ها به‌صورت مستقیم به‌منظور مناطق مرزی نپرداختند، اما دیدگاه‌هایی نظری در رابطه با پدیده عدم تعادل منطقه‌ای را مطرح ساختند که بر نظریه‌ها و دیدگاه‌های نظری مناطق مرزی تأثیرگذار بوده است (عندلیب و مطوف، ۱۳۸۸: ۶۳-۶۲).

نگرش‌های حاکم در رابطه با توسعه و امنیت مرزی: تجربیات کشورهای در حال توسعه در سه دهه اخیر نشان می‌دهد که توسعه مبادلات مرزی در قالب‌های مقررات و قوانین حقوقی می‌تواند محرک خوبی برای افزایش مبادلات کالا به‌صورت رسمی و جهت‌دهی تجارت به سمت مزیت‌های نسبی، گسترش همکاری‌های همه‌جانبه بین مناطق آزاد، توسعه بازارچه‌های مرزی بین منطقه - ای، ایجاد سودهای تجاری، کاهش قیمت کالاها، همگرایی میان عرضه و تقاضا و ایجاد درآمد، اشتغال و امنیت برای مرزنشینان گردد (محمودی، ۱۳۸۴: ۱۰۸ و ۱۰۷). به‌سخن دیگر توسعه‌یافتگی

^۱Central Place Theory

^۲Walter Christaller

^۳Growth Pole

^۴Perroux

^۵The Periphery- Core Theory

^۶John Freedman

اقتصادی مناطق مرزی و رفاه نسبی در این مناطق می‌تواند موجبات کاهش برخی از مشکلات مرزی از قبیل قاچاق کالا، مواد مخدر، سرقت و... را فراهم کرده و از تخلیه جمعیتی مناطق مرزی جلوگیری کند (محمدپور، ۱۳۸۱: ۴). بر اساس تحقیقات انجام شده، امنیت و توسعه در مناطق مرزی با ضریب همبستگی بالا دارای رابطه‌ی مستقیم و دوسویه با یکدیگر می‌باشند. به این ترتیب مناطق دارای شاخص‌های بالای توسعه از ضرایب امنیتی بالاتری نسبت به مناطق توسعه نیافته‌تر برخوردارند (عدلیب، ۱۳۸۰: ۱۹۶).

مسائل و مشکلات مناطق مرزی ایران: خصوصیات و ویژگی‌های مرز مشترک ایران با کشورهای هم‌جوار باعث بروز مسائل و مشکلات فراوان و متنوعی شده است که به عمده‌ترین آن‌ها به صورت عوامل تهدیدزای توسعه و امنیت و مؤثر در طرح آمایش دفاعی این مناطق اشاره می‌شود (طحانی، ۱۳۹۳):

فقر و محرومیت شدید مردم مرزنشین که زمینه‌های ناامنی، آلودگی به قاچاق و... را فراهم سازد؛

تحمیل هزینه‌های سنگین در ایجاد امنیت مناطق مرزی توأم با بروز مشکلات اجرایی و تلفات جانی و کاهش قدرت کنترل امنیت این مناطق؛

پخش ناامنی از طریق مهاجرین غیرقانونی، پناهندگان، قاچاقچیان مواد مخدر، اشرار و گروه‌های معاند؛

به وجود آمدن شکاف‌های اجتماعی و تبعیضات قومی و فرهنگی در برخی از این مناطق؛
فقدان نظام تصمیم‌گیری منسجم، هماهنگ و کارآمد در مناطق مرزی که باعث بروز مشکلات زیادی در توسعه و دفاع این مناطق شده است.

روش تحقیق

پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی و از نوع تحقیقات شناختی محسوب می‌شود. برای انجام پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته شده است. جمع‌آوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و اسنادی و از طریق آمار و اطلاعات سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰ و همچنین سالنامه‌های آماری ۱۳۹۴ سایر طرح‌های توسعه استان ایلام صورت گرفته است. جامعه آماری شامل هشت شهرستان استان ایلام (ایلام، آبدانان، ایوان، شیروان و چرداول، دره شهر، دهلران، ملکشاهی و مهران) می‌باشد. در انجام پژوهش حاضر از روش‌های کمی و کیفی برای تحلیل داده‌ها استفاده شده است. برای برآورد خطر زمین‌لرزه روش تعینی و احتمالاتی در استان ایلام انتخاب شد و پهنه‌بندی گستره خطر زمین‌لرزه به این روش‌ها به انجام می‌رسد. در پهنه‌بندی مناطق سیل‌خیز با استفاده از داده‌های طبقه‌بندی پوشش گیاهی، شیب و زمین‌شناسی تهیه شده‌اند و روی هم قرار داده می‌شوند و نقشه خطرپذیری سیل تعیین می‌شود. متعاقب این کار برای تهیه لایه پهنه‌بندی سیل‌خیزی حوضه، بر اساس مطالعات و تجربیات به دست آمده و مشخصات منطقه-ای محل مورد مطالعه و نظریات کارشناسی در محیط GIS طبقه‌بندی شده‌اند. برای شناسایی مناطق بحرانی استان نسبت به فرسایش بادی و حرکت ماسه‌های روان از روش منشاء‌یابی تپه‌های ماسه‌ای در ایران (اختصاصی - احمدی) استفاده گردید. در این روش اغلب عوامل مؤثر در شناسایی نقاط برداشت در نظر گرفته شده و با یک‌روند منظم و گام‌به‌گام مناطق برداشت، حمل و رسوب‌گذاری تپه‌های ماسه‌ای تعیین می‌گردد. همچنین برای بررسی تهدیدات اقتصادی، اجتماعی - فرهنگی، سیاسی و نظامی - امنیتی از واکاوی داده‌ها و اسناد تاریخی بهره گرفته شده و با استفاده از نرم‌افزار Arc GIS نقشه‌های فضایی و سطح‌بندی تهیه شده است.

استان ایلام در جنوب غربی ایران با مساحت ۱۹۰۴۴ کیلومتر مربع که حدود ۱/۴ درصد از مساحت کشور را تشکیل می‌دهد، در غرب کشور بین ۴۵ درجه و ۴۵ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۰

^۱ قابل ذکر است از آنجایی که از سال ۹۳ استان ایلام از ۸ شهرستان بر اساس تقسیمات جدید کشوری و اداری به ۱۰ شهرستان افزایش پیدا کرده است، قاعدتاً می‌بایستی سطوح توسعه بین ۱۰ شهرستان موجود بررسی گردد، لیکن به دلیل اینکه بسیاری از آمارهای موجود بر اساس سرشماری سال ۹۰ بوده است و در بسیاری از شاخص‌ها آمار دو شهرستان جدید موجود نیست، به‌ناچار محقق مجبور بوده است بر اساس همان ۸ شهرستان به تحلیل بپردازد. در سال ۹۳ شهرستان شیروان، از شهرستان چرداول و شهرستان بدره از شهرستان دره شهر تفکیک شده است.

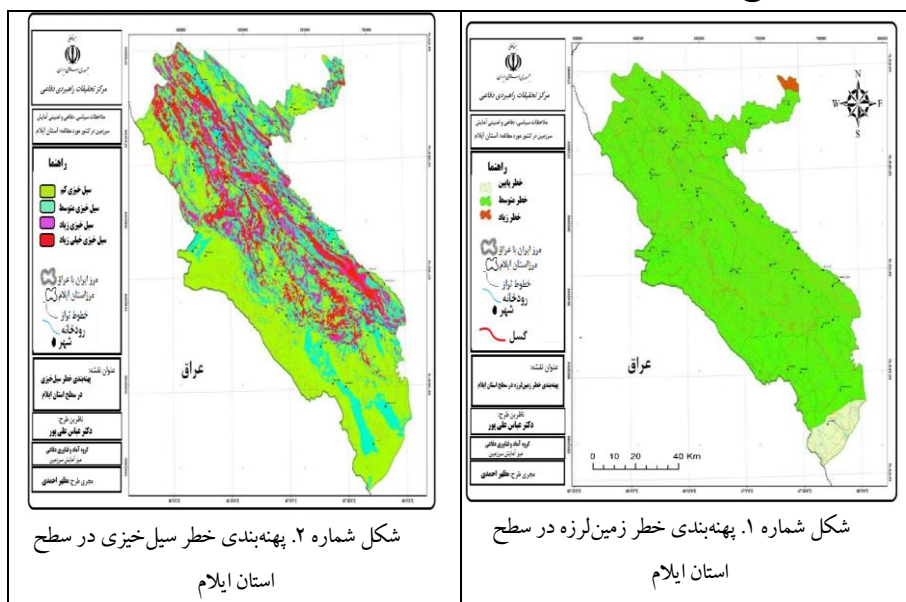
دقیقه طول شرقی و ۳ درجه و ۵۸ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۱۵ دقیقه عرض شمالی واقع شده است. استان ایلام در غرب دامنه سلسله جبال زاگرس قرار گرفته است. شمال و شمال شرقی استان ایلام از ارتفاعات و کوهستان‌های بلند تشکیل یافته و نیمه غربی و جنوب و جنوب غرب آن از نواحی کم ارتفاع با شیبی به طرف غرب شکل گرفته است. این استان از شمال با استان کرمانشاه، از جنوب با استان خوزستان، از شرق با استان لرستان همسایه است، در بخش غربی با ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق (بیش از یک سوم مرز مشترک ایران و عراق که ۱۲۰۰ کیلومتر است) هم مرز می باشد. استان ایلام یکی از استان‌های مرزی کشور است که در هم‌جواری با مناطق شیعه‌نشین کشور عراق قرار دارد. در طی دوران دفاع مقدس یکی از مناطق درگیر جنگ بوده است و در همین دوران شاهد رشادت‌ها و قهرمانی‌های فراوان در دفاع از خاک کشور در استان ایلام بوده‌ایم.

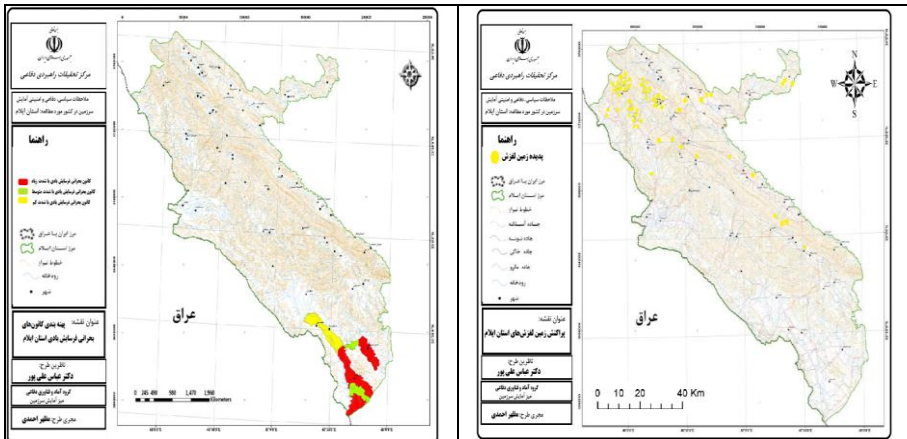
یافته‌های تحقیق

تهدیدات بستر طبیعی

در این پژوهش هدف ایمن‌سازی استان به صورت دفاع غیرعامل در برابر مخاطرات محیطی مدنظر بوده است. براساس یافته‌های حاصل از تحقیق استان ایلام به‌عنوان یک استان مرزی و محروم در معرض انواع مخاطرات محیطی قرار دارد که در این پژوهش مخاطراتی همچون زلزله، سیل، زمین‌لغزش و پدیده‌ی فرسایش بادی که ناشی از مناطق بیابانی است، مورد بررسی قرار گرفت. اگرچه مخاطرات دیگری نیز همچون خشک‌سالی و آلودگی هوا همیشه این استان را تهدید می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که قسمت‌های شمال غربی استان ایلام شامل شهرستان‌های ایلام، ایوان و مهران بیشتر در معرض پدیده‌ی زمین‌لغزش قرار دارند و بیشترین زمین‌لغزش‌ها در این مناطق رخ داده‌اند. نتایج حاصل از این مطالعات و بررسی‌ها در استان ایلام بیانگر وجود تنها یک منطقه تحت تأثیر فرسایش بادی در سطح این استان می‌باشد. این منطقه تحت تأثیر فرسایش بادی که از آن تحت عنوان منطقه تحت تأثیر فرسایش بادی عین خوش - ابوغویر - حسن قندی نام‌برده می‌شود در محدوده شهرستان دهلران قرار گرفته است. همچنین در کل استان ایلام؛ ۴۷,۳ درصد آن دارای درجه سیل‌خیزی کم، ۲۸,۹ درصد آن دارای درجه سیل‌خیزی متوسط، ۱۲,۳ درصد آن دارای درجه سیل‌خیزی زیاد و ۱۱,۶ درصد آن دارای درجه سیل‌خیزی خیلی زیاد می‌باشد. از طرفی مراکز مهم

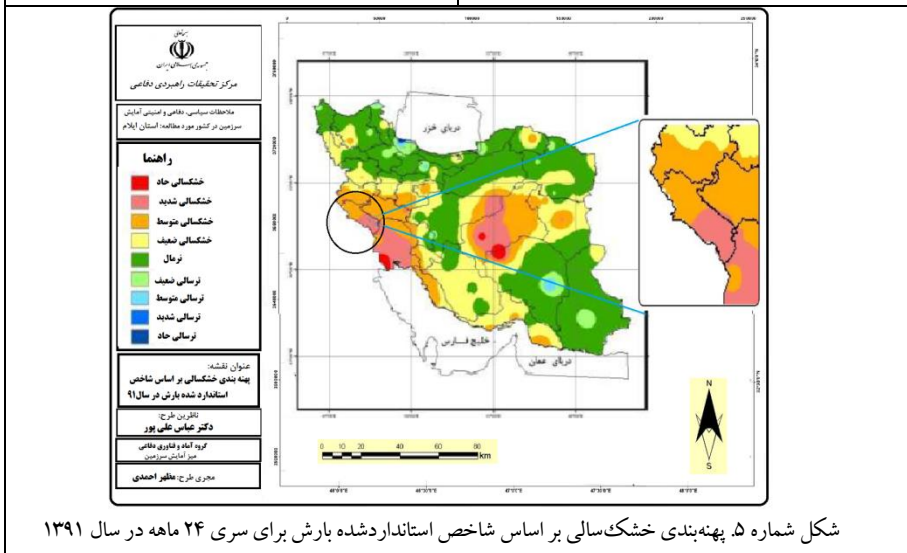
جمعیتی و صنعتی استان در پهنه خطر متوسط لرزه‌خیزی قرار داشته و تنها محدوده دشت عباس در پهنه خطر پایین و محدوده کوچکی در شرق پیازاباد در پهنه خطر زیاد زمین‌لرزه، واقع شده‌اند. خشک‌سالی به‌عنوان بلای طبیعی و پدیده‌ای اجتناب‌ناپذیر، از دیرباز در پهنه وسیع کشورهای مختلف به‌خصوص کشورهای مستقر در مناطق گرم و خشک به‌کرات وقوع یافته و می‌باید طی سال‌های گذشته و به‌خصوص در سال جاری خشک‌سالی خسارات سنگینی به پیکره استان ایلام وارد کرده است و طبق گفته کارشناسان این استان در ردیف اول استان‌های کشور در زمینه خشک‌سالی و در رنج شدید قرار دارد.

شکل شماره ۴. پهنه‌بندی کانون‌های بحرانی فرسایش بادی استان ایلام

شکل شماره ۳. پراکنش زمین لغزش‌های سطح استان ایلام

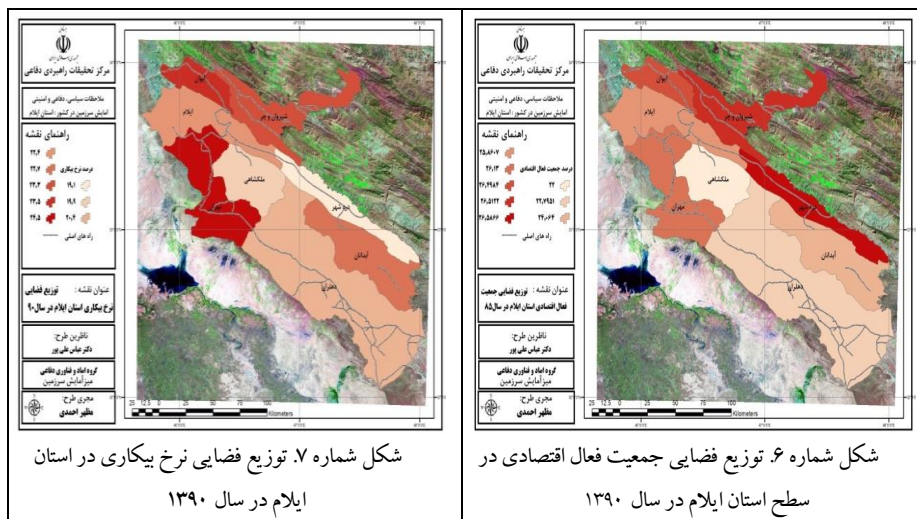
شکل شماره ۵. پهنه‌بندی خشک‌سالی بر اساس شاخص استاندارد شده بارش برای سری ۲۴ ماهه در سال ۱۳۹۱

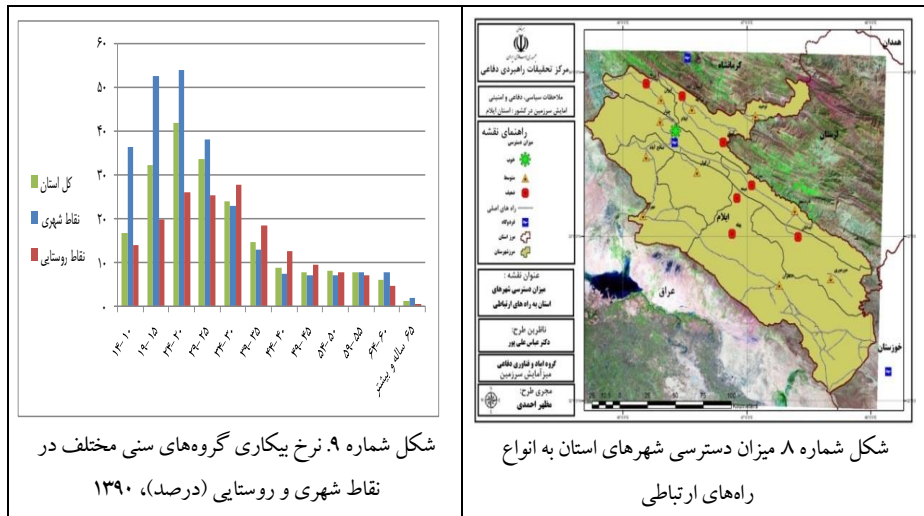
تهدیدات اقتصادی

در حالت کلی استان ایلام به‌عنوان یکی از استان‌های مرزی و حاشیه‌ای کشور به لحاظ وضعیت اقتصادی شرایط نامناسبی دارد. یکی از مهم‌ترین تهدیدات و مشکلات اقتصادی وضعیت فعالیت و نرخ بیکاری است. بر اساس آمار و اطلاعات بیش از ۳۶/۹ درصد جمعیت این استان

از نظر اقتصادی فعال بوده و نرخ بیکاری در سال ۱۳۹۰ در این استان بیش از ۳۱ درصد بوده است. همچنین سطح فعالیت اقتصادی زنان در این استان بسیار پایین بوده و در حدود ۱۶ درصد از این جمعیت فعال بوده‌اند. باین حال بخش عمده زنان فعال نیز جذب بازار کار نشده‌اند و در میان زنان نرخ بیکاری ۲۷/۱ درصد مشاهده می‌شود. نرخ بیکاری مناطق شهری و روستایی در این استان باهم متفاوت بوده و بین مقادیر حدوداً ۱۸ و ۱۰ درصد در نوسان است. همچنین نرخ بیکاری در میان زنان شهری (۴۱ درصد) از مردان شهری بسیار بیشتر (۱۳ درصد) است، درحالی‌که همین نرخ در مناطق روستایی از شهری کمتر بوده و البته در بین مردان و زنان روستایی تقریباً نزدیک به هم یعنی به ترتیب در حدود ۱۱ و ۸ درصد می‌باشد. شهرهای استان ایلام بر اساس شاخص‌های دسترسی جاده‌ای، هوایی و ریلی رتبه‌بندی شده‌اند. وضعیت رتبه‌بندی شهرهای استان ایلام از نظر دسترسی مناسب نیست و به جز شهر ایلام سایر شهرها وضعیت متوسط یا ضعیف دارند. تعداد وضعیت ضعیف در مورد شهرهای استان نشان از اوضاع نامطلوب استان ایلام از نظر دسترسی و ارتباطات

می‌دهد.

به‌طور کلی مهم‌ترین تهدیدات اقتصادی استان را می‌توان چنین برشمرد:

- ضعف فن‌آوری در صنعت، معدن و خدمات. این ضعف بخصوص به دلیل کمبود نهاده سرمایه و زیاد بودن نهاده بیکاری گسترده در استان است. ضعف فن‌آوری اطلاعات و شبکه ارتباطات نیز می‌تواند به‌عنوان یکی از تهدیدات عمده در خصوصی فناوری به شمار آورد.
- پایین بودن بهره‌وری عوامل تولید در استان. این مسئله در پایین بودن بهره‌وری در بخش‌های مختلف نمایان است و بخصوص پایین بودن بهره‌وری زمین در فعالیت‌های زراعی قابل توجه می‌باشد.
- کم بودن تنوع فعالیت‌های اقتصادی نیز یکی دیگر از تهدیدات اقتصادی استان است. ضعف و فقدان تنوع در فعالیت‌های صنعتی، ضعف بازارهای مالی، توسعه‌نیافتگی ارتباطات، توسعه‌یافتگی خدمات برتر و خدمات گردشگری، فقدان ذخایر معادن فلزی و ضعف ماهیگیری و شیلات از نشانه‌های فقدان تنوع فعالیت‌ها است. در حال حاضر استان در زمینه‌های کشاورزی و دامداری، نفت و گاز و معادن ساختمانی دارای پتانسیل است و در بخش صنعت نیز صنایع مرتبط با این بخش‌ها (نظیر صنایع غذایی، کانی غیرفلزی و منسوجات) در استان وجود دارند. بخش عمومی نیز در استان به نسبت بزرگ است و عمده فعالیت‌های خدماتی در حوزه بخش عمومی است. از سوی

دیگر تنوع فعالیتی را از جمله نتایج ظهور شهرهای بزرگ می‌دانند، در حالی در استان ایلام شهرهای بزرگ وجود ندارد و مرکز استان نیز شهر بزرگی به شمار نمی‌رود.

- ضعف در رقابت‌پذیری و اقتصاد مبتنی بر عوامل تولید. ضعف در رقابت‌پذیری استان را عمدتاً می‌توان ناشی از عوامل زیر دانست:

- ضعف برخی شبکه‌های زیرساخت نظیر حمل‌ونقل و شبکه ارتباطات بی‌ثباتی محیط اقتصاد کلان

- اثربخشی اندک آموزش عالی، عدم تناسب این آموزش با فعالیت‌های اقتصادی، سطح پایین آموزش و ارتباط ضعیف آموزش عالی با فعالیت‌های اقتصادی

- توسعه‌نیافتگی بازار کالا و فعالیت‌های عمده‌فروشی و بازرگانی در استان

- کارایی اندک بازار کار

- توسعه‌نیافتگی بازارهای مالی استان

- سطح اندک فن‌آوری در استان

- عدم تصاحب بازارها علی‌رغم دسترسی جغرافیایی به بازار غرب کشور و بازار عراق

- توسعه‌نیافتگی شبکه‌های کسب‌وکار و ضعف کارکردهای اقتصاد شهری (به دلیل کوچک بودن شهرها) ضعف نوآوری در فعالیت‌های اقتصادی

- وجود تحریم‌های یک‌جانبه و تحریم‌ها علیه شبکه بانکی کشور

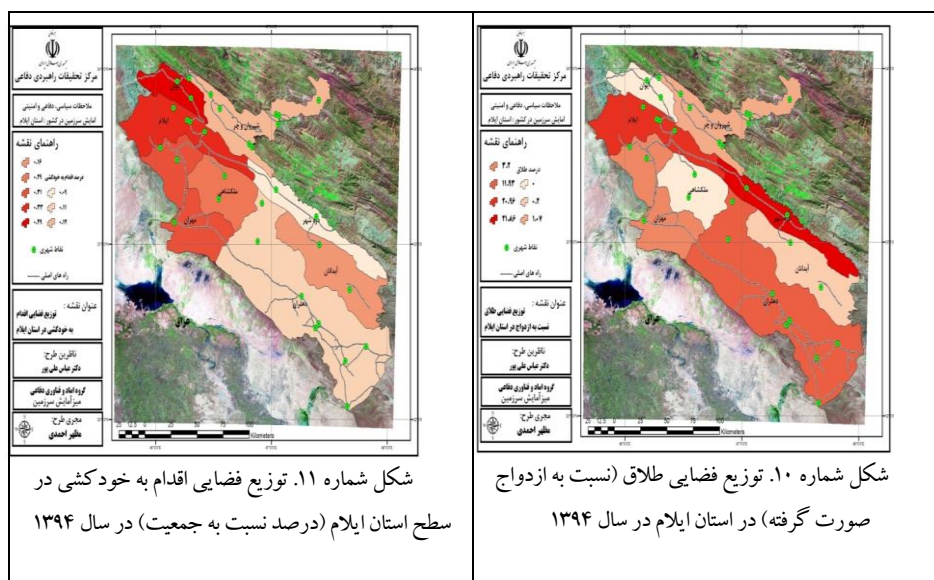
- ضعف تشکیل سرمایه خصوصی در استان، اتکا سرمایه‌گذاری در استان به منابع دولتی و تسهیلات بانکی و وجود بازارهای مستغلات، طلا و ارز که رقیب سرمایه‌گذاری در صنعت، خدمات و کشاورزی به شمار می‌روند.

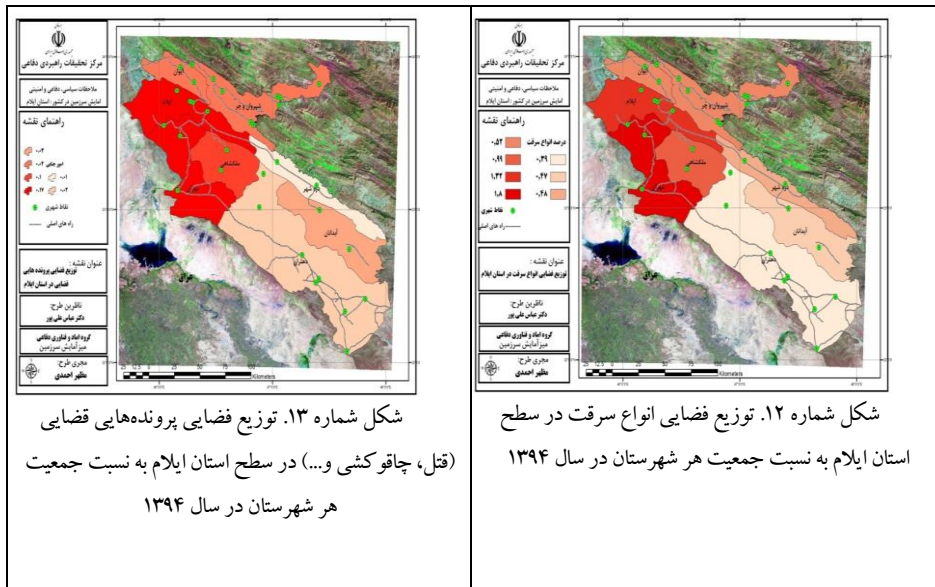
تهدیدات اجتماعی - فرهنگی استان ایلام

در زمان حاضر یکی از مسائل اجتماعی که اهمیت فزاینده‌ای پیدا کرده و دارای ابعاد پیچیده‌ای شده، مسئله طلاق و فروپاشی زندگی خانوادگی است. عوارض و تبعات طلاق در زمان معاصر گسترده‌تر و پیچیده‌تر شده و به همین سبب نتایج نامطلوب و آسیب‌های اجتماعی منبث از آن نیز گسترده‌تر و پیچیده‌تر شده است. در سال ۱۳۹۰ در کل کشور نسبت ازدواج به طلاق ثبت‌شده برابر

با ۶/۱ بوده که این نسبت در استان ایلام برابر ۱۴/۱ می‌باشد؛ یعنی به ازای هر ۱۴ ازدواج یک طلاق ثبت شده است. در سال ۱۳۹۰ از میان ۵۳۷ طلاق ثبت شده در استان ۳۸۰ طلاق مربوط به شهرستان ایلام، ۱۰۸ طلاق مربوط به شهرستان دره شهر و ۴۹ طلاق مربوط به شهرستان دهلران بوده است. قابل توجه است در این سال هیچ طلاق در شهرستان‌های آبدانان، ایوان، شیروان و چرداول، ملکشاهی و مهران ثبت نشده است که نشان می‌دهد در بسیاری مناطق استان طلاق همچنان و به‌طور جدی یک تابو است. از دیگر مسائل مهم اجتماعی که به شدت دامن‌گیر استان ایلام بوده و هست پدیده خودکشی است. در حالی که مطابق سرشماری عمومی ۱۳۹۰ استان ایلام سهم ۰/۷۷ درصدی از جمعیت کشور دارد سهم استان ایلام از پرونده‌های «اقدام به خودکشی» در کشور ۱۳ درصد و از پرونده‌های فوت‌شدگان ناشی از خودکشی از کل کشور ۳/۳ درصد است. این آمارها نشان از وضعیت وخیم استان در این زمینه دارد. همچنین اگرچه در استان ایلام و کشور تعداد زنان در اقدام به خودکشی و خودکشی ناشی از مرگ کمتر از مردان است، اما سهم زنان استان ایلام از اقدام به خودکشی در کشور ۲۲/۶ درصد و سهم زنان استان از فوت‌شدگان ناشی از خودکشی در کشور ۳/۹ درصد است. لذا روشن است که به نسبت وضعیت زنان از مردان استان نیز ناگوارتر است. همچنین سهم استان ایلام از پدیده‌های اجتماعی سرقت در حدود ۰,۲ درصد کل کشور و از انواع پرونده‌های جنایی ۲,۱۵ درصد بوده است. علاوه بر این مسائل در عین حال باید توجه داشت که استان ایلام در حال گذار از بافت سنتی طایفه‌ای به صورت‌بندی اجتماعی - فرهنگی جدیدی است که این گذار در صورتی که در هماهنگی میان اجزاء آن انجام پذیرد می‌تواند حاوی تهدیدهایی باشد که نقطه مشترک همگی آن‌ها گسیختگی فرهنگی است. بافت سنتی و طایفه‌ای اگرچه حافظ نظم اجتماعی کهنه است اما به‌مرور زمان باید با بافت نوین اجتماعی جایگزین شود، اگر نه در جریان تحولات گسیختگی اجتماعی و فرهنگی رخ می‌دهد. در نظام سنتی هویت طایفه‌ای و قومی نقش پررنگ دارد، در حالی که در نظام جدید رابطه دولت - ملت تقویت می‌شود و هویت شهروندی بر سایر خرده هویت‌ها برتری می‌یابد. در نظم کهنه بیشترین همبستگی میان افراد طایفه و خویشاوندان است، در حالی که در نظم جدید گروه‌بندی‌های جدید اجتماعی (همکاران، دوستان و ...) به تدریج روابط خود را گسترش می‌دهند. در نظم کهنه فرد تکیه بر

خانواده دارد و در نظم جدید، علیرغم همبستگی با خانواده تکیه بر جامعه و فرصت‌هایی که جامعه در اختیارش می‌گذارد. یکی از مسائل عمده نظم کهنه مسئله تعارضات جنسیتی است. باگذشت زمان زنان خواهان آن هستند که نقش پررنگی در جامعه ایفا کنند و استقلال اقتصادی کسب کنند؛ اما متأسفانه با نرخ بالای بیکاری زنان و نداشتن فرصت‌های شغلی کافی برای آنان مشارکت زنان با دشواری روبرو است. این مسئله می‌تواند به‌عنوان یک چالش جدی مطرح باشد و زمینه‌ساز افزایش تعارضات جنسیتی شود. علی‌رغم وجود اعتماد در میان اعضای خانوار در استان ایلام، این اعتماد میان زنان کمتر است، به‌عبارت‌دیگر تعارضات جنسیتی به درون خانواده‌ها نیز انتقال می‌یابد، بالا رفتن نرخ خودکشی در زنان و سایر آسیب‌های اجتماعی در میان زنان می‌تواند از نتایج مشخص بی‌توجهی به تعارضات اجتماعی باشد.

در نهایت می‌توان انواع تهدیدات اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را چنین جمع‌بندی نمود؛ از زاویه مسائل قومیتی وضعیت استان را می‌توان باثبات توصیف نمود. در آینده تحولات در این خصوص (از جمله تغییرات در وضعیت مناطق کردنشین کشورهای همسایه) ممکن است بر استان تأثیرگذار باشد، اما همچنان شدت تأثیرات اندک خواهد بود.

در حال حاضر تعامل استان با کشور عراق و بخصوص استان‌های شیعه‌نشین عراق مثبت و مناسب است، اما در آینده بی‌ثباتی احتمالی سیاسی کشور عراق ممکن است تأثیرات منفی بر وضعیت فرهنگی و سیاسی استان داشته باشد.

اگرچه تعارضات در بافت سنتی طایفه‌ای استان اندک است، اما بافت طایفه‌ای در هنگام بروز تعارضات ممکن است موجب تعمیق تعارضات شود.

طی سال‌های اخیر و با افزایش ارتباطات و جریان اطلاعات تأثیرپذیری فرهنگی استان افزایش یافته است و بی‌توجهی به این مسئله ممکن است موجب ایجاد شکاف‌های فرهنگی و گسیختگی فرهنگی در استان شود. برنامه‌ریزی جهت مدیریت فرهنگی در این خصوص ضروری است.

ضعف نهادهای مدرن مدنی و سیاسی (نظیر احزاب، انجمن‌ها، سازمان‌های مردم‌نهاد و...) را می‌توان از تهدیدات عمده اجتماعی و سیاسی استان به شمار آورد. تقویت این نهادها به افزایش ثبات سیاسی و اجتماعی منجر می‌شود.

نابسامانی‌های اقتصادی و مهم‌تر از همه وضعیت نامناسب تورم و بیکاری را می‌توان از تهدیدات عمده اجتماعی و سیاسی استان به شمار آورد.

گسترش شهرنشینی، افزایش مشارکت زنان در حیات اقتصادی استان، گسترش آموزش و پرورش و گسترش آموزش عالی در استان، ایجاد نهادهای اجتماعی جدید نظیر سازمان‌های غیردولتی، نقش رسانه‌ها و گسترش جریان ارتباطات و اطلاعات در سال‌های اخیر از مهم‌ترین روندهای اجتماعی - فرهنگی استان به شمار می‌روند. استان ایلام در حال گذار از بافت سنتی طایفه‌ای به صورت بندی اجتماعی - فرهنگی جدیدی است که این گذار در صورتی که در هماهنگی میان اجزاء آن انجام نپذیرد می‌تواند حاوی تهدیدهایی باشد که نقطه مشترک آن‌ها گسیخته فرهنگی است.

تهدیدات نظامی - امنیتی

استان ایلام یکی از استان‌های مرزی کشور است که در هم‌جواری با مناطق شیعه‌نشین کشور عراق قرار دارد. این استان در طی دفاع مقدس یکی از مناطق درگیر جنگ بوده است و در همین دوران شاهد رشادت‌ها و قهرمانی‌های فراوان در دفاع از خاک کشور در استان ایلام بوده‌ایم. اگرچه چرخش رویدادها وضعیت کنونی منطقه را متحول کرده است اما در بررسی تهدیدهای نظامی هم‌جواری با کشور عراق همچنان مهم‌ترین موضوع در بررسی تهدیدات نظامی استان ایلام است. با هجوم سراسری و رسمی عراق در ۱۳۵۹/۶/۳۱ خطوط مرزی دو کشور از جنوب شرقی آبادان تا شمال قصرشیرین به صحنه نبرد سنگین تبدیل شد. دسترسی به ارتفاعات غرب کشور به‌ویژه میمک را می‌توان یکی از اهداف اصلی عراق در حمله به ایران و هم‌ردیف با اهدافی نظیر تصرف جزایر سه‌گانه و تصرف خوزستان دانست. موقعیت راهبردی این منطقه از آن جهت است که این ارتفاعات، آخرین ارتفاعاتی است که به دشت‌های عراق ختم می‌شود و دیده‌بانی وسیعی تا عمق خاک عراق خواهد داشت و برای عراق هم از آن بابت دارای اهمیت بود که اولین ارتفاعی است

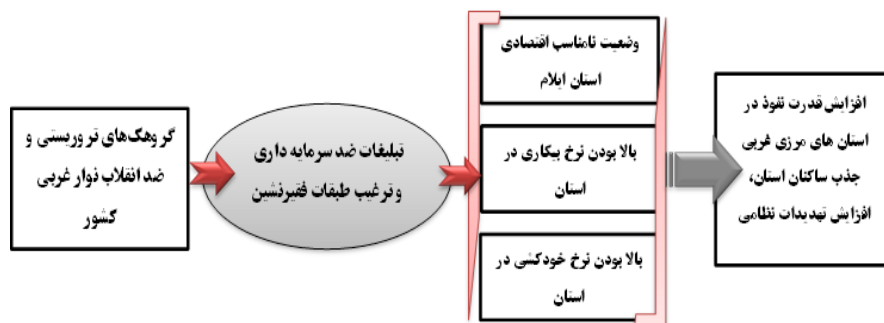
که به ایران اشراف دارد و وقتی به دست آن‌ها افتاد تمامی جاده‌های مواصلاتی مهران و صالح‌آباد و... را تا سومار تحت نظر گرفتند و کل رفت‌وآمدهای نظامی در جاده‌های مرزی مختل شده بود. چون به تپه‌هایی که به نام کله‌قندی معروف بودند کاملاً اشراف داشتند و با اشغال آن رعب و وحشت خاصی ایجاد شد.

تهدیدات ناشی از کشورهای غربی: با توجه به جغرافیای حضور نیروی نظامی غرب در منطقه خاورمیانه، محتمل است که در صورت بروز تهدیدات، این‌گونه تهدیدات از محورهای مشابه جنگ هشت‌ساله ایران و عراق (غرب ایران، جنوب غربی و سواحل جنوبی بخصوص سواحل خلیج فارس) متوجه کشور باشد؛ بنابراین در این زمینه استان ایلام نیز علی‌رغم روابط حسنه کنونی با دولت عراق باید راهبردهای مناسب برای مقابله با این تهدیدات را اتخاذ نماید.

تهدیدات تروریستی و اثرات آن: ایران در دهه‌های گذشته به اشکال مختلف با تهدیدات تروریستی مواجه بوده است. این تهدیدات به اشکال مختلف از جمله بمب‌گذاری، ترور شخصیت‌های سیاسی، جنگ چریکی در مناطق قومی و ... در نقاط مختلف از جمله منطقه جنوب شرق (سیستان و بلوچستان)، مناطق شهری (نظیر تهران و شیراز)، مناطق قومی غرب (نظیر کردستان و ایلام) و ... روبرو بوده است. در استان ایلام نیز عمده تهدیدات تروریستی که در سال‌های اخیر استان با آن مواجه بوده است می‌توان فعالیت‌های گروهک منافقین و گروه پژاک را برشمرد. گروهک منافقین (بانام رسمی سازمان مجاهدین خلق ایران) سازمان سیاسی است که ساختار شبه‌نظامی دارد. این سازمان در خرداد ۱۳۶۰ رسماً و به‌طور علنی به مقابله مسلحانه با نظام جمهوری اسلامی ایران پرداخت. پس از خروج از ایران این گروه با انتقال به عراق، شروع به مبارزه علیه ایران با همکاری ارتش بعث عراقی نمود. در سال ۱۹۸۶ میلادی دولت فرانسه منافقین را به خروج از پاریس مجبور کرد و از آن‌پس مرکز استقرار آن‌ها شهر بغداد پایتخت عراق شد. منافقین پس از آن به تأسیس شهری در شمال بغداد، در استان دیاله اقدام کردند. این شهر که شهر اشرف نامیده می‌شد، مرکز اقامت منافقین بود و پس از اشغال عراق توسط نیروهای ائتلاف از سال ۲۰۰۳ تا اول ژانویه ۲۰۰۹ توسط آمریکایی‌ها حفاظت می‌شد. دولت عراق از اول ژانویه سال ۲۰۰۹ مسئولیت کنترل اردوگاه اشرف را به دست گرفت. آخرین گروه از اعضای سازمان مجاهدین خلق

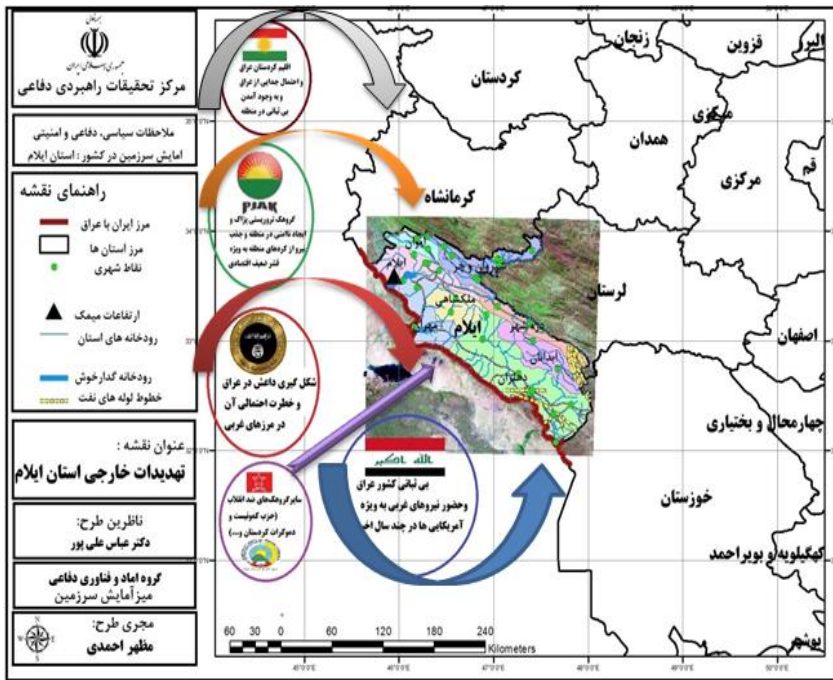
در تاریخ ۱۶ سپتامبر ۲۰۱۲ میلادی از قرارگاه اشرف خارج شدند. باین حال همچنان شمار اندکی از اعضا در اردوگاه ماندند تا در نهایت در پی حمله‌ای در سپتامبر ۲۰۱۳ این اردوگاه به‌طور کامل تخلیه شد.

پژاک یا PJAK (مخفف: حزب حیات آزاد کردستان) یک گروه شبه‌نظامی در کردستان ایران است که به گفته خودش «برای احقاق حقوق ملت کرد در ایران مبارزه می‌کند». فعالیت این گروه بیشتر در مرز بین ایران، عراق و ترکیه و منطقه قلعه رش در استان آذربایجان غربی و منطقه اورامانات از توابع استان کرمانشاه و ایوان از استان ایلام و مریوان و منطقه چهل چشمه از توابع استان کردستان و بخش شرقی کوهستان قندیل در کردستان عراق است و تحت هدایت و رهبری حزب پ.ک.ک (حزب کارگران کرد ترکیه) فعالیت می‌کند. گروهک پژاک در ۴ آوریل ۲۰۰۳ سالروز تولد عبدالله اوجلان رهبر گروه پ.ک.ک تأسیس شد. برخلاف گروهک منافقین که وضعیت آن رو به افول ارزیابی شد، گروهک پژاک به دلیل شاخصه‌های قومی وضعیت بهتری در جلب حمایت غرب دارد. این گروهک در حال حاضر امکانات نسبی انجام فعالیت تروریستی در غرب کشور را داراست (برخلاف منافقین که این امکانات را از دست داده‌اند) و اگرچه جمهوری اسلامی ایران با اقلیم کردستان عراق مناسبات حسنه‌ای دارد اما به دلیل مناسبات قومی، این گروهک امکان پناه گرفتن در خاک اقلیم کردستان را دارا می‌باشد.

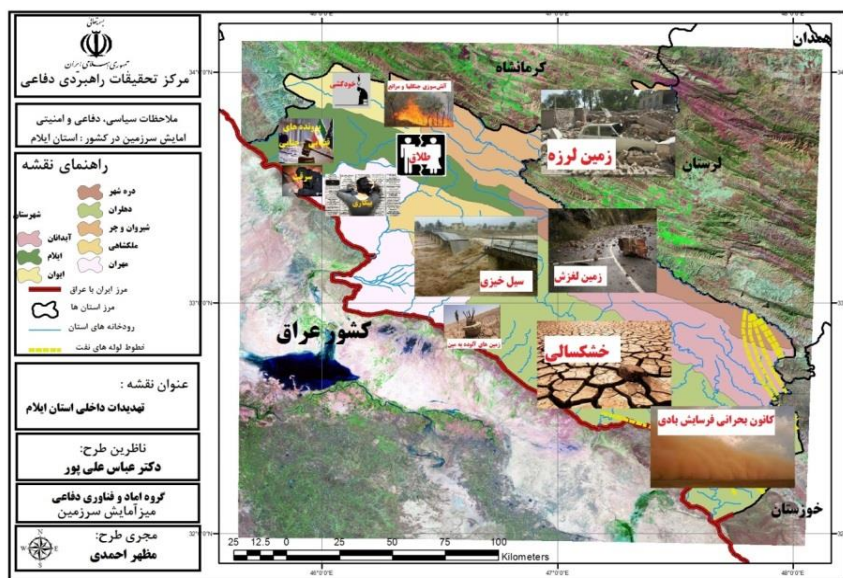

شکل شماره ۱۶. خطر وجود گروهک‌های تروریستی و ضدانقلابی در مناطق غربی و استان ایلام

با توجه به مطالبی که بیان شد می‌توان مهم‌ترین تهدیدات نظامی خارجی غرب کشور و به‌خصوص استان ایلام را در نقشه زیر نشان داد. قابل ذکر است در مقابل تهدیدات خارجی - نظامی که استان ایلام را در معرض خطر قرار می‌دهد تهدیدات داخلی که هم مخاطرات محیط طبیعی و هم مخاطرات انسانی را در برمی‌گیرد، پهنه‌ی استان را در معرض خطر قرار می‌دهد که در شکل شماره (۱۸) برخی از مهم‌ترین تهدیدات و مخاطرات داخلی استان به شکل شماتیک و برحسب موقعیت و بر اساس بیشترین فراوانی در شهرستان‌های مختلف استان، نشان داده شده است.

شکل شماره ۱۷. تهدیدات خارجی امنیتی-نظامی احتمالی در مناطق مرزی استان ایلام

شکل شماره ۱۸. تهدیدات و مخاطرات (طبیعی و انسانی) داخلی استان ایلام

انواع تهدیدات امنیتی و دفاعی را می‌توان چنین جمع‌بندی نمود؛

با سقوط رژیم بعث عراق و با تحولات سیاسی اخیر این کشور، رابطه خوبی میان دولت‌های ایران و عراق برقرار است و همین مسئله موجب می‌شود تهدیدات نظامی و تروریستی ناشی از هم‌جواری استان ایلام با عراق در این استان کاهش یابد؛ اما چنانکه ذکر شد نیاز است در برنامه‌ریزی راهبردی و جغرافیایی، راهبردهای پیشگیرانه جهت جلوگیری از ایجاد و تعمیق تهدیدها اتخاذ شود.

طی چند دهه به دلیل ماجراجویی رژیم بعث حاکم بر این کشور، عراق طی منازعات مختلف به کشوری ضعیف و تحت اشغال تبدیل شد. اگرچه در حال حاضر رابطه حسنه‌ای میان دولت‌های ایران و عراق برقرار است اما می‌توان اظهار داشت کشور عراق به دلیل فرسودگی ناشی از چند دهه منازعات، کشوری ضعیف است که حتی در صورت تیره شدن روابط با ایران، مستقلاً نمی‌تواند تهدیدی برای تمامیت ارضی ایران به شمار رود و توانایی رویارویی با ایران را دارا نیست.

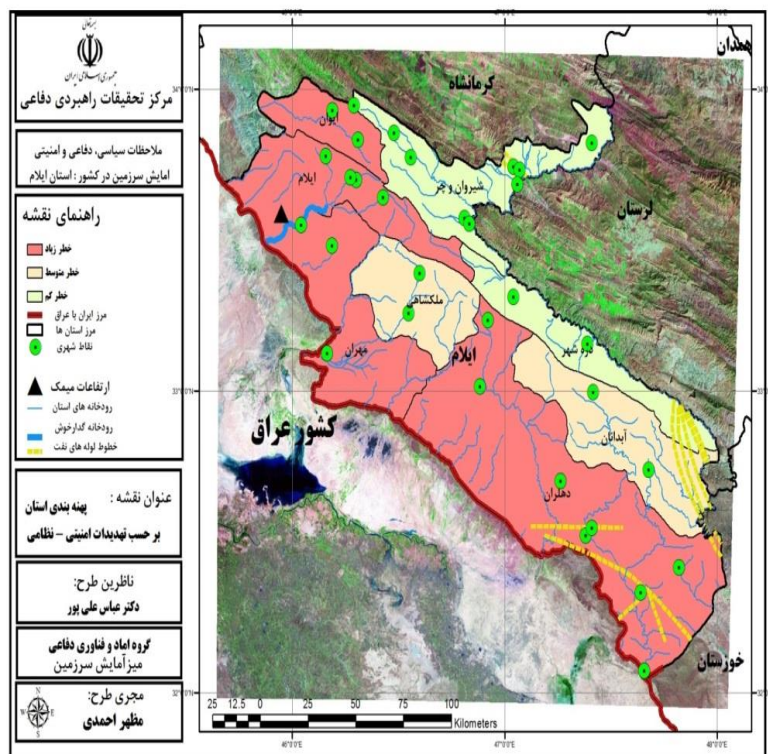
با توجه به جغرافیای حضور نیروی نظامی غرب در منطقه خاورمیانه، محتمل است که در صورت بروز تهدیدات، این‌گونه تهدیدات از محورهای مشابه جنگ هشت‌ساله ایران و عراق

(غرب ایران، جنوب غربی و سواحل جنوبی بخصوص سواحل خلیج فارس) متوجه کشور باشد؛ بنابراین در این زمینه استان ایلام نیز علیرغم روابط حسنه کنونی با دولت عراق باید راهبردهای مناسب برای مقابله با این تهدیدات را اتخاذ نماید.

در زمینه فعالیت گروه‌های تروریستی، وضعیت دو گروهک منافقین و پژاک بررسی شد و چنانکه ذکر شد گروهک منافقین امکانات فعالیت خود در عراق را ازدست داده است و به‌طورکلی نیز به دلیل هم‌مرز بودن استان ایلام با استان‌های شیعه‌نشین عراق و همکاری‌های ایران و این مناطق علیه تروریسم، در استان ایلام زمینه فعالیت کمتری برای فعالیت‌های تروریستی وجود دارد. در این-خصوص ذکر شد که باید زمینه‌های اجتماعی همکاری با گروهک‌ها را از طریق تقویت هویت شهروندی، توسعه اقتصادی استان، توسعه سیاسی از طریق افزایش مشارکت سیاسی شهروندان و تقویت نهادهای مدنی و ... کاهش داد.

برای پهنه‌بندی استان برحسب تهدیدات امنیتی و دفاعی با توجه به اینکه در استان حفره‌های دولت (مناطقى که دولت در آنها اعمال حاکمیت نمی‌کند) و مناطقی که به‌طور پیوسته دچار چالشی امنیتی بوده باشند وجود ندارد.

پهنه‌بندی تهدیدات دفاعی استان تهیه شده است. به این منظور با استفاده از «حد پیشروی عملی دشمن بعثی در جنگ هشت‌ساله»، «حد پیشروی پیش‌بینی شده در مواضع نظامی عراق»، حضور تهدیدات خارجی در مرزهای غربی کشور، گروهک‌های تروریستی، مواضع حساس امنیتی و راهبردی در سطح استان، چاه‌های نفت و ... نقشه زیر تهیه شده و استان در سه سطح (خطر زیاد، خطر متوسط و خطر کم) طبقه‌بندی شده است.

شکل شماره ۱۹. پهنه بندی استان بر حسب انواع تهدیدات امنیتی - دفاعی در استان

نتیجه گیری

ملاحظات دفاعی - امنیتی در برنامه های آمایشی قبل از پیروزی انقلاب اسلامی، تنها در چهارچوب اهداف کلان رژیم پهلوی به صورت ملاحظات سیاسی آورده شده است. پس از پیروزی انقلاب اسلامی نیز در چارچوب شرح خدمات تعیین شده فرایند بررسی طرح آمایش پیگیری گردید که در آن به ملاحظات دفاعی و امنیتی پرداخته نشده است. تدوین ملاحظات دفاعی و امنیتی در چارچوب برنامه های آمایش، مستلزم شناخت انواع تهدیدات و راه کارهای مقابله ای آن، درک درستی از مناطق آسیب پذیر و مستعد بحران کشور در برابر انواع تهدیدات، به منظور حفظ وحدت ملی، یکپارچگی سرزمین و حراست از امنیت کشور و ایجاد بستر امن و مناسب برای

توسعه‌ی پایدار، می‌باشد. به همین دلیل به دلیل تعدد تهدیدات فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای، تراکم همسایگان، تنوع قومی و زبانی در کشور و ارتباط قومیتی برخی از آن‌ها با کشورهای هم‌جوار، گستردگی فضایی، تفاوت‌های شدید محیطی در فضای ملی کشور، لزوم تدوین ملاحظات دفاعی - امنیتی در طرح‌های آمایش سرزمین از بنیادی‌ترین عملکرد نهادهای اجرایی کشور می‌باشد. استان ایلام نیز به‌عنوان یکی از مناطق مرزی کشور به‌ویژه بعد از انقلاب اسلامی در کنار این‌که یکی از استان‌های محروم به لحاظ توسعه‌یافتگی است، با انواع تهدیدات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی - امنیتی روبه‌رو بوده است. مشکلاتی از قبیل قرارگیری در معرض مخاطرات طبیعی مانند زلزله، سیل، فرسایش بادی، خشک‌سالی، تهدیدات اجتماعی - اقتصادی مانند نرخ بالای بیکاری، طلاق، خودکشی، بالابودن پرونده‌های جنایی و تهدیدات نظامی مانند وجود گروهک‌های تروریستی و معاند نظام و فعالیت‌های آن‌ها در مناطق غربی به‌ویژه مناطق شمالی استان، ناامنی در کشور همسایه عراق و شکل‌گیری داعش، گروهک‌های تکفیری و... دامن‌گیر این استان بوده‌اند که توسعه استان را بیش از پیش عقب انداخته و بستری امن را برای شکل‌گیری فعالیت‌های توسعه‌افزا با مشکل مواجه ساخته‌اند. پیش‌از این انواع تهدیدات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، امنیتی و دفاعی مورد بررسی قرار گرفتند. وضعیت گروه‌های تروریستی مرتبط با بحث بررسی شد و وضعیت کشور عراق و تهدیدات خارجی نیز مورد بررسی قرار گرفت. در این قسمت ملاحظات دفاعی - امنیتی و تأثیر بر سازمان‌دهی فضا در رئوس کلی ارائه می‌گردد؛

استان ایلام طی جنگ تحمیلی آسیب‌هایی دیده است، طی دهه‌های اخیر روند توسعه استان با مشکلاتی همراه بوده است و استان همپای سایر نقاط کشور توسعه نیافته است. همین‌طور فرایند توسعه در استان قطبی بوده و در ناحیه شمالی و شرقی و بخصوص مرکزیت استان (شهر و شهرستان ایلام) تمرکز داشته است. این عدم توازن در توسعه از نظر دفاعی - امنیتی نامطلوب بوده و باید در آینده برطرف شود. اتکا به توان‌های ناحیه‌ای برای توسعه سایر نقاط استان و بخصوص ناحیه غربی و جنوبی استان را می‌توان مهم‌ترین راهبرد در این زمینه دانست.

آمایش مرزهای غرب استان ایلام. اسکان ارادی جمعیت در این مناطق و افزایش تراکم جمعیت بخصوص در غرب شهرستان ایلام، شهرستان‌های مهران و دهلران، مناطق غربی استان به دلایل

مختلف از جمله آسیب‌های جنگ تحمیلی و انزوای جغرافیایی، دارای تراکم جمعیت اندک می‌باشد و از این رو لازم است با تقویت شبکه‌های حمل و نقل و انرژی در این مناطق و تقویت صنعت و بازرگانی و به تبع آن افزایش اشتغال شرایط استقرار ارادی جمعیت در این مناطق فراهم شود.

افزایش مبادلات و همکاری‌ها با کشور عراق و بخصوص میان استان ایلام و کشور عراق، این همکاری‌ها می‌توانند طیف گسترده‌ای را شامل شود: توسعه صادرات کالا به عراق، افزایش مبادلات انرژی میان عراق و ایلام (صادرات برق به عراق و تبادل برق)، افزایش بازرگانی با عراق با تقویت شبکه حمل و نقلی، شبکه انبارداری و تعریف کریدورهای ترانزیتی، افزایش مبادلات فرهنگی و توسعه توریسم (بخصوص توریسم مذهبی که به دلیل قرابت مذهبی و نزدیکی به عتبات عالیات فراهم است)، افزایش مبادلات علمی با روش‌هایی نظیر پذیرش دانشجویان از کشور عراق، توسعه توریسم پزشکی در استان ایلام و ...

تقویت رابطه دولت - ملت و تقویت هویت شهروندی از طریق تأمین حقوق شهروندی، گسترش مشارکت سیاسی و شبکه‌های مدنی و فعالیت‌های در استان ایلام. تقویت پدافند غیرعامل در استان.

حفظ فاصله صنایع راهبردی (بخصوص در حوزه انرژی) با مرزهای غربی استان. تمرکز بر رفع و کاهش عوارض نابسامانی‌های اقتصادی استان و بخصوص دو معضل اساسی بیکاری و تورم.

منابع

- افتخاری، اصغر (۱۳۸۳). مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیتی، مقاله مطالعات امنیت ملی پس از جنگ سرد، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵). کالبدشکافی تهدید، تهران: دانشگاه امام حسین (ع)، مرکز مطالعات دفاعی و امنیت ملی.

- آسایش، حسن (۱۳۷۵). اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات دانشگاه پیام نور.
- پورموسوی، سید موسی (۱۳۸۶). ملاحظات دفاعی - امنیتی در آمایش سرزمینی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه راهبردی - دفاعی، سال پنجم، شماره ۱۵.
- توفیق، فیروز (۱۳۸۴). آمایش سرزمین تجربه جهانی و انطباق آن با وضع ایران، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.
- رزقانی، هادی و اعظمی، هادی (۱۳۹۰). تحلیل ملاحظات نظامی - امنیتی در آمایش و مکان‌گزینی مراکز و استقرارگاه‌های نظامی با تأکید بر استان خراسان رضوی، مدرسه علوم انسانی - برنامه‌ریزی و آمایش فضا، دوره پانزدهم، شماره ۲.
- رفعتی، حمیدرضا و ملکی، عباس (۱۳۹۲)، برآورد تهدیدات سیاسی با رویکرد پدافند غیرعامل، همایش سراسری و پدافند غیرعامل در علوم مهندسی با تأکید بر استتار، اختفاء و فریب، تهران: دانشگاه جامع امام حسین (ع).
- رهنمایی، محمدتقی (۱۳۸۱). آمایش سرزمین و کاربردهای دفاعی، مجموعه مقالات آمایش و دفاع سرزمینی، تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (ع).
- طحانی، غلام‌رضا (۱۳۹۳). بررسی نقش آمایش سرزمین در امنیت جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه علم و فنون نظامی، سال دهم، شماره ۲۷.
- عندلیب، علیرضا (۱۳۸۰). نظریه پایه و اصول آمایش مناطق مرزی، تهران، انتشارات دانشکده فرماندهی ستاد سپاه.
- عباس‌زاده، هادی و کرمی، کامران (۱۳۹۰)، سرمایه اجتماعی و امنیت ملی پایدار، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۵۱.
- علی‌پور، عباس؛ هاشمی، مصطفی و حسین فرهادی خواه (۱۳۹۵). بررسی ملاحظات سیاسی - امنیتی - دفاعی آمایش سرزمین با استفاده از مدل SWOT (مطالعه موردی: استان کهگیلویه و بویراحمد)، پژوهشنامه جغرافیای انتظامی، سال چهارم، شماره ۱۵.
- عندلیب، علیرضا و مطوف شریف (۱۳۸۸). توسعه و امنیت در آمایش مناطق مرزی ایران، مجله باغ نظر، سال ششم، شماره دوازده.

کالینگورس، بری (۱۳۸۷). برنامه‌ریزی بریتانیایی: پنجاه سال سیاست‌گذاری شهری و منطقه‌ای، عارف اقوامی مقدم، انتشارات آذرخش، تهران.

مرکز ملی آمایش سرزمین (۱۳۸۳)، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، معاونت امور اقتصادی و هماهنگی برنامه‌ها و بودجه، راهنمای انجام مطالعات برنامه آمایش استان (ویرایش دوم).

محمدپور فیلشور، علی (۱۳۸۱). بازگشایی مرزها و تأثیر آن بر مناطق مرزی؛ مورد: باجگیران در مرز ایران و ترکمنستان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس.

محمودی، علی (۱۳۸۴). ساختار مبادلات بازارچه‌های مرزی و نقش آن در بازرگانی و اقتصاد مناطق مرزنشین، موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

معین، محمد (۱۳۸۷). فرهنگ لغات معین، تهران، انتشارات امیرکبیر.

مؤمنی، مصطفی (۱۳۸۱). جایگاه دفاع نظامی و غیرنظامی در آمایش و دفاع سرزمینی (به کوشش) محمدباقر چوخانی زاده مقدم، تهران، دانشگاه امام حسین (ع).

نصیری، حسین (۱۳۸۴)، امنیت ملی پایدار، اطلاعات سیاسی و اقتصادی، شماره ۲۱۶.

یزدانی، عنایت اله و صادقی، زهرا (۱۳۸۹)، امنیت اجتماعی و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران (در قالب تهدیدات فرهنگی - اجتماعی)، ماهنامه مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره ۳۹ و ۴۰.

Glassner, Martin. & Fahrner, Chuck (2004), Political Geography, 3rd Edition. New York: John Wiley.

